

Микола Мушинка

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ СИМОНА НАРІЖНОГО

Симон Наріжний народився 30 січня 1898 року в селі Сокілка Кобеляцького повіту Полтавської губернії в козацькій сім'ї Петра та Варвари Наріжних. Початкову школу відвідував у Сокілці (1907–1909), а 1917 року закінчив середню комерційну школу в Кобеляках. Уже 14-річним юнаком він надсилав різні інформації в редакції часописів «Полтавський день» та «Рада» (Київ). Склавши екзамени із Закону Божого, російської, німецької, французької мов, історії та географії і додатковий – із латини, у жовтні 1918 року вступив на відділення історії Полтавського історико-філологічного факультету, де провчився сім семестрів (заочно). 1919 року працював у редакції полтавської газети «Рідне слово». 29 серпня 1921 року одружився зі студенткою Іриною Лаврівною Сачавець із Кобеляк (народилася 7 березня 1902 року). Восени 1921 року обіймав посаду секретаря Полтавського кооперативного технікуму.

1922 року в молодій родині знайшлася донька Наталія, і цього ж року Наріжні, рятуючись від репресивного більшовицького режиму, емігрували в Чехословаччину. Ініціатором еміграції став старший Симонів брат Олександр Наріжний (1884–1965), журналіст та кооперативний діяч, який 1917 року був

Д-р Симон Наріжний (1898–1983).
Фото, 1948 р.¹

Із братом Олександром. Фото. Прага, 1928 р.

Із дружиною Іриною й дочкою Наталкою. Фото.
Прага, 1927 р.

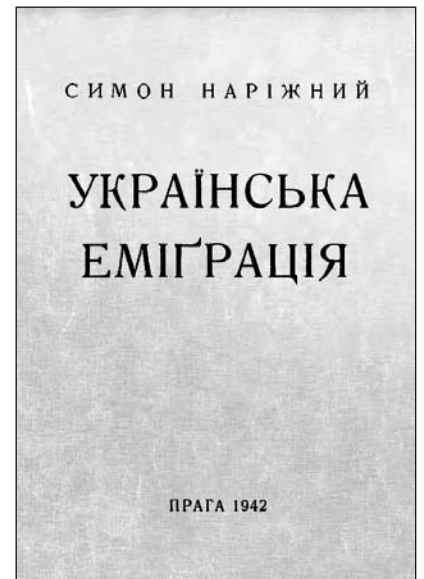
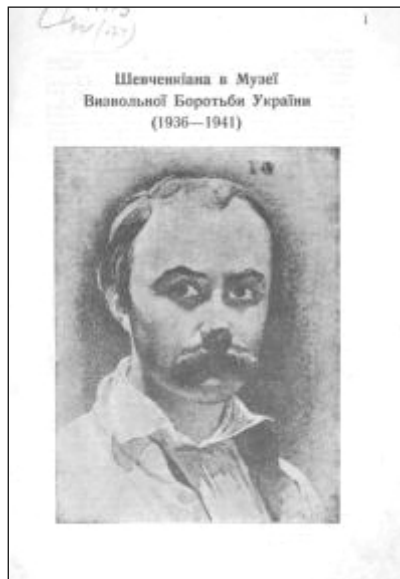
¹ Фото – Державна архівна служба України: <https://archives.gov.ua/ua/%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96-%D1%96%D0%BB%D1%8E%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/>

обраний заступником голови Всеукраїнської ради солдатських депутатів, від 1921 року жив у Празі та на Закарпатті. Члени родини Наріжних, котрі залишилися в Україні, майже всі стали жертвами репресій та Голодомору.

Спраглий знань Симон 16 листопада 1922 року став студентом філософського факультету славнозвісного Карлового університету в Празі, де протягом двох років слухав лекції видатних чеських професорів-гуманістів Л. Нідерле (вступ до історії та народознавства), Ч. Зібрта (загальна історія), Б. Грозного (історія Давнього Єгипту), Я. Бідла (історія полаб-

ночасно він відбував подібну підготовку і в Карловому університеті, а також виконував обов'язки лектора Вищого педагогічного інституту імені М. Драгоманова в Празі (1928–1932). 1933 року дістав наукове звання доцента, а 1938-го став професором. В УВУ працював на кафедрі історії України та Східної Європи.

Упродовж 1929–1944 років Симон Наріжний був ученим секретарем Історико-філософського товариства у Празі, 1932 року – секретарем організаційної комісії Другого українського наукового з'їзду в Празі. Написав і опублікував низку ґрунтовних наукових праць, із яких і досі неперевершеною є «Українська

ських слов'ян) та ін. Паралельно навчався на філософському факультеті Українського Вільного Університету, де проявив надзвичайну активність. За чотири роки прослухав 149 семестральних курсів, лекцій та семінарів професорів Д. Антоновича, В. Біднова, С. Дністрянського, Д. Дорошенка, О. Колесси, Р. Лашенка, М. Лозинського, І. Мірчука, М. Носкової-Бочковської, С. Рудницького, С. Смаль-Стоцького, В. Старосольського, В. Тимошенка, О. Шульгина та Ф. Щербини.

У березні 1927 року Симон Наріжний захистив докторську дисертацію з теми «Гетьманування Виговського, Хмельниченка та Тетері» (три солідних томи), якій обидва рецензенти дали найвищу оцінку, а Дмитро Дорошенко запропонував її до друку. На жаль, через фінансову скруту пропозицію не вдалося реалізувати. Ця праця, дотепер не видана, зберігається в рукописі в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України в Києві разом із рукописами інших наукових розвідок Наріжного та його особистими документами. За визначні досягнення на терені наукових досліджень Симона Наріжного залишили при Українському Вільному Університеті готуватися до викладацької роботи. Од-

еміграція» (т. I, 1942). Заслужують на увагу й такі його наукові розвідки, як «Гетьман Іван Виговський» (1929), «Полтавський Університет» (1930), «Гадяцька умова у світлі української історіографії» (1930), «Мусульманське Середньовіччя» (1931), «Українська преса» (1934), «Судівництво й кари на Запоріжжі» (1939), «15 літ діяльності Українського історико-філологічного Товариства у Празі» (1940), «Шевченкіана в Музеї Визвольної Боротьби України» (1941), «Історичне Товариство Нестора-літописця» (1975) тощо. З 1930 року біографія Симона Наріжного тісно пов'язана з Музеєм визвольної боротьби України в Празі, заснованим 1925 року з ініціативи професури УВУ, який фактично став єдиним на той час зібранням пам'яток українських визвольних змагань та культурних надбань української еміграції. Учений брав безпосередню участь у поповненні фондів Музею, найбільшою цінністю якого були архів (архіви місій УНР, Союзу Визволення України, таборів українських полонених, капели О. Кошиця, листування відомих українських діячів тощо), періодика, нумізматики, твори українського мистецтва (образотворчого, народного ужиткового та декоративного), тисячі рідкісних фотографій. Кілька сотень експонатів налічувалося в Шевченківському відділі. Значно розширився відділ українського театру й кіно. Окрему частину становила бібліотека, у якій зосередилося понад 30 книжкових колекцій визначних діячів української культури й майже вся тогочасна преса – понад дві тисячі назв.

Після вступу до Праги червоної армії у травні 1945 року спецвідділи НКВС заарештували й вивезли в Сибір чимало представників української інтелігенції, які не встигли виїхати на Захід. А 19 червня того року солдати смершу на чолі зі старшим лейтенантом Перляним наклали заборону на всі матеріали МВБУ. Самого Симона Наріжного, який залишився в Празі, не заарештували. Можливо, від цього врятувала його відома антинацистська позиція під час Другої світової війни. Він жодного разу не вивісив на будинку Музею фашистського прапора, демонстративно відмовився від пропозиції «Остміністеріуму» написати працю про політичну діяльність української еміграції та про німецько-українські відносини, не погодився впустити до фондів Музею відомого агента гестапо. Тож революційний Національний комітет під час перевірок 1945 року не мав якихось доказів його колаборантської співпраці з нацистами.

Не раз звертався С. Наріжний до чехословацьких і радянських владних установ із проханням відновити діяльність Музею. Та безрезультатно. 6 серпня 1945 року він відважився написати листа особисто Йосифові Сталіну, указавши в ньому, що МВБУ створений головню на кошти української еміграції в США, а згідно з міжнародним правом майно союз-

ника в антигітлерівській коаліції не може підлягати конфіскації і стати військовою здобиччю Радянського Союзу. І трапилося диво: через кілька тижнів Радянська військова місія в Празі отримала з Москви наказ про зняття заборони на діяльність Музею.

Подальшу свою роботу український патріот здійснював у вельми складних умовах. 1946 року він залучив до співпраці з Музеєм кількох студентів. Серед них був і Орест Зілінський (1923–1976), який багато допоміг у справі каталогізації бібліотеки. Листи про потреби і стан Музею регулярно надсилали українським установам, редакціям газет і журналів, однак ті звернення не мали належного позитивного відгуку в адресатів.

Музей визвольної боротьби України в Празі після бомбардування 14.02.1945 р. Фото

Завдяки наполегливості С. Наріжного все-таки вдалося поступово налагодити певну співпрацю з українськими організаціями й установами Франції, Бельгії, Швейцарії, Австрії, Німеччини, Англії, Югославії, Канади й США, а через Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном – і з Україною, хоча співробітництво з нею обмежувалося лиш обміном літературою та пресою.

На початку 1948 року працівники Музею завершили каталогізацію Шевченкіани в музейних фондах. Опублікована з власних фондів третя частина каталогу видань Т. Шевченка стала останньою публікацією МВБУ. За музейними працівниками після приходу до влади комуністів органи безпеки встановили таємний

нагляд, а 26 березня ввечері Музей офіційно закрили, у С. Наріжного забрали ключі, печатки, деякі особисті речі. Пізніше без відома управи Товариства Музею з установи вивезли значну частину архівних матеріалів. На це беззаконня С. Наріжний відреагував гострим протестом до вищих державних органів та викривальною статтею під назвою «Музей Визвольної Боротьби України, його доля й наше національне питання». Текст надіслав до Канади Дмитрові Дорошенку. На жаль, ніхто з українських діячів на Заході не відгукнувся, та й не поцікавився, куди ж вивезено матеріали, що їх українська еміграція колись так старанно збирала та зберігала.

Пізніше Симон Наріжний надіслав представникам української еміграції нові тривожні листи про розкрадання й нищення матеріалів колишнього Музею, також звертався до чехословацьких міністерств і національних комітетів, особисто до міністра Зденека Неєдлого. І, як і 1945 року, знову написав листа Сталінові. Та домогтися справедливості не вдалося. Правдошукача не раз викликали «на розмову» в канцелярію державної безпеки, а в грудні 1948 року на його квартирі провели ретельний обшук, забрали рукописи листів, відбитки друкованих праць. Це було звичне тоді «попередження», після якого арештовували й насильно депортували в СРСР, а там, зрозуміло, – у горезвісні табори.

Від 1922 року він жив у Чехословаччині з так званим «нансенівським паспортом», тобто без державного громадянства. І щороку треба було в Мініс-

терстві внутрішніх справ у Празі добиватися дозволу на проживання в країні. На 1950-й рік мандат на перебування в Чехословаччині не продовжили, отже, він і його сім'я до кінця лютого мусли покинути цю державу. Через різні заборони вчений не міг узяти із собою ні адресованих йому листів, ні копій власного листування, ні архівних матеріалів, цінних книжок і рукописів власних праць.

Рано-вранці 28 лютого 1950 року Симон Наріжний разом із сім'єю поїздом дістався Баварії, після чого пів року перебував у таборі для переміщених осіб у Ляндеку. Мріяв розгорнути широку програму врятування багатющих фондів Музею визвольної боротьби України, покладаючи велику надію на паризьку канцелярію ЮНЕСКО й українську діаспору. Та його поривання були марними, і довелося скористатися єдиною можливістю, яку йому запропонували: переселитися разом із дружиною Іриною та молодшою донькою Марією до Австралії, де вже жила старша донька. У його спогадах читаємо: «Для мене стало ясным, що боротьба за Музей ВБУ і його врятування, як те мислили і діяли празькі діячі... є страченою; що була вона страчена ще перед моїм приїздом з Чехії».

Наприкінці 1950 року Симон Наріжний переїхав до передмістя Сіднею Ді-Вай, де жили його донька Наталія, зять і двоє внуків. У цій мальовничій місцевості він згодом купив хату, у якій і мешкав до смерті.

До справи порятунку Музею визвольної боротьби С. Наріжний вирішив більше не повертатися.

1954 року від своїх празьких друзів він довідався, що оскільки матеріали Музею в Празі не мають господаря, то їх нищать. Це спонукало його звернутися до Об'єднаного українсько-американського комітету у Філадельфії, щоб той запобіг подальшому руйнуванню скарбів української історії та культури й вимагав від уряду Чехословаччини передати їх на Захід. Директор Комітету В. Галан відповів йому, що справа безнадійна, оскільки «Чехо-Словаччина офіційно передала цей Музей Україні».

С. Наріжний зрозумів, що в атмосфері «холодної війни» він не має жодних шансів відновити МВБУ, матеріали якого ще на його очах роздрібновали й вивозили невідомо куди, або, як писала йому дружинина сестра, вони лежали в Празі в непридатних для зберігання умовах, зазнавали методичного нищення й розкрадання. У цій несприятливій ситуації він вирішує написати ґрунтовну історію празького Музею визвольної боротьби України, зокрема останнього періоду його діяльності: від бомбардування американською авіацією в лютому 1945 року до самого закриття в березні 1948-го. Так виникла 468-сторінкова книжка «Як рятували Музей Визвольної Боротьби України», написана на підставі власної довгорічної праці в Музеї, різних офіційних матеріалів, приватного листування та преси. Книжку видано на правах рукопису в невеликій кількості примірників і розіслано найвизначнішим українським діаспорним бібліотекам, редакціям українських часописів та окремим громадянам. По суті, це спогади про Музей від його заснування до ліквідації, підкріплені конкретними документами.

1968 року Симона Наріжного спіткала сімейна трагедія: дружину розбив параліч. Від студентських років вона була вірною супутницею його нелегкого життя: тішилася його успіхами й переживала невдачі. У передмові до книжки «Українська еміграція» він так висловив своє ставлення до неї: «Нарешті хай буде дозволено авторові зазначити тут почуття вдячності Тій, без “невидимого” співробітництва якої ця праця не була б написана. Належать вони Ірині Наріжній».

Тяжка хвороба назавжди прикувала жінку до ліжка. Медики не давали жодної надії на поліпшення її стану й радили віддати хвору під лікарняну опіку. Та чоловік твердо відхилив таку пропозицію. Покинувши роботу, він добровільно взяв цей тягар на свої плечі й цілих десять літ удень і вночі доглядав дружину, явивши шляхетність і милосердя найвищої проби.

Така самопожертва дещо вичерпала сили його здорового й загартованого організму. Після смерті молодшої доньки Марії (26 вересня) і дружини (7 листопада) 1978 року, незважаючи на поради лікарів та прохання родини, нікуди зі свого помешкання не виїздив. Якийсь час 1983 року з ним мешкала правнучка Наталія. Коли здоров'я С. Наріжного помітно погіршилося, старша донька взяла відпустку й перебралася до нього.

Симон Наріжний, якому 30 січня 1983 року виповнилося 85 років, помер при повній свідомості ввечері 23 липня того ж року. Поховали його поруч із дружиною на сіднейському цвинтарі «Руквуд». На спільній могилі споруджено пам'ятник з білого мармуру. На ньому під православним хрестом українською мовою викарбовано основні дані про чудове подружжя, а під ними – цитату зі Святого Письма: «Блаженні гнані за правду».

Жодна українська газета не відгукнулася на смерть С. Наріжного навіть найкоротшим некрологом. Лише пізніше з'явилися про нього персональні гаслові тексти в «Енциклопедії українознавства», англійській «Енциклопедії України» та «Енциклопедії Української Діаспори». Як скромно й непомітно жив він на світі, так непомітно й відійшов у засвіти. Не залишив після себе ні скарбів, ні багатства, ні навіть своєї автобіографії. Єдиний його скарб – величезна праця на користь української культури. А в мене, представника української громади в Словаччині, автора дослідження про Симона Наріжного, є щире бажання, аби його земляки-полтавці хоч трохи довідалися про його життя й діяльність, щоб його ім'я не поєднували зі словами «незнаний» чи «невідомий». Спом'яніть його!

Вікторія Пащенко

МОГИЛА МИКОЛИ ДМИТРІЄВА

Микола Андрійович Дмитрієв народився в Харкові 22 квітня 1867 року в родині мирового судді Андрія Степановича Дмитренка. Батько мав вищу юридичну освіту. Мати – Олександра Іллівна – походила з роду Григорія Квітки-Основ'яненка, закінчила Харківський дівочий інститут. Саме від своїх батьків та бабусі

Микола успадкував любов до рідного краю, народу, його мови, звичаїв, побуту. Здобув освіту на юридичному факультеті Харківського університету. Ще студентом свідомо вибрав для себе шлях допомоги народові в його боротьбі за поліпшення злиденного життя, із якого вже не сходяв аж до передчасної смерті.

